

СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ПЕРИФРАЗИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ

В українському мовознавстві найпоширенішим підходом до вивчення перифрази є функціонально-стилістичний. Його основні положення висвітлені у наукових працях М. Коломийця, Є. Регушевського, І. Кобилянського, Н. Сологуб, О. Копусь, Ю. Макарець та ін., у яких дослідники зосереджують увагу на виражальних властивостях перифрази.

Перифразу використовують у всіх функціональних стилях мовлення, але особливо яскраво вона репрезентує себе в постмодерністській стилістичній системі, яка характеризується широкими експресивними можливостями. У мовотворчості письменників-постмодерністів перифраза виконує різні функції, однією з яких є **власне номінативна**. Вона актуалізує у свідомості читачів уже відому їм ознаку предмета чи явища навколишньої дійсності. Пор.: *...він косить під **вождя пролетаріату** – восени носить кашкета й одяг індустріальної доби, а ще відрощує борідку* (А. Дністровий). Перифраза, вжита на позначення В. Леніна, описує характерні особливості зовнішності політичного та громадського діяча, засновника СРСР. *...**блакитні поїзди** ганяли поперед себе повітря* (Брати Капранови) – йдеться про поїзди метрополітену. Актуалізація ознаки відбувається через колір. Нейтральний відтінок має перифраза, вжита на позначення пам'ятника Б. Хмельницькому, пор.: *Вона стояла далеченько від **кінного гетьмана*** (Л. Дашвар) – йдеться про один із символів Києва і не вимагає оцінки.

Постмодерністська проза характеризується експресивністю, емотивністю, оцінністю зображуваних явищ. Перифраза при цьому виступає ефективним прийомом творення експресії, оскільки її поява зумовлена бажанням автора дати явищу, предметові, дії емоційно-оцінну характеристику. Тому однією із важливих функцій перифрази є **емоційно-експресивна та образна функції**.

Перифрази, які виникають в образній системі художнього твору письменника, несуть певне емоційне навантаження та дозволяють найбільш ефективно відобразити в тексті ставлення автора до позначуваного. Перифрази, ужиті сучасними прозаїками, формують позитивне враження, пор.: *На цьому ж боці – **«царство щасливої старості»**. Здебільшого тут відпочивають жваві пенсіонери*

(І. Роздобудько) – йдеться про Хорватію. Формування позитивної оцінки територіальної одиниці відбувається за рахунок залучення до перифрази словосполучення *щаслива старість*. Стереотипне уявлення про старість пов'язане зі значними змінами у житті людини: вихід на пенсію, фізичні нездужання, властиві для процесу старіння організму людини тощо. І. Роздобудько ламає стереотипне уявлення про старість і за допомогою перифрази наголошує на тому, що старість може бути щасливою.

Аналіз фактичного матеріалу свідчить, що особливої експресивності, образності перифраза набуває завдяки графічній трансформації, що порушує візуальну одноманітність тексту, зокрема, навмисного збільшення розміру літер, пор.: *Скажу більше – МАЛЕНЬКА ДИКА ПРИНЦЕСА повернулася в моє велике і червоне серце...* (І. Карпа) – йдеться про українську співачку Руслану.

У художніх текстах письменників-постмодерністів перифрази формують негативне враження, яке передається через різні емоційно-оцінні відтінки: іронію, зневагу, глузування, насмішку тощо. О. Мінкова зазначає, що перифразові номінації, які формують негативне враження, відображають емоційний стан, збуджують уяву, примушують її інтенсивно працювати [6, 164]. Так, наприклад, з іронічним забарвленням уживаються антропоніми, пор.: *Подейкують, що Путаний почав підбивати клинці до нашої «королеви мод» «Краси-Золотої коси»* (Є. Дудар) – йдеться про Ю. Тимошенко. Перифрази, вжиті на позначення політичного діяча у лапках, слід розуміти у протилежному іронічному значенні. Різко пейоративне забарвлення має перифраза *Путаний*, яка позначає В. Путіна, пор.: *...Путаний діє тими ж методами, що й фюрер третього рейху* (Є. Дудар). Негативнооцінний ефект досягається шляхом перекручування прізвища політика. Пейоративне забарвлення перифрази реалізується в уїдливій насмішці та відвертій зневазі до президента Росії у зв'язку з його агресивними діями щодо України. Підсилення негативної оцінки здійснюється через порівняння В. Путіна з А. Гітлером.

У мовотворчості сучасних прозаїків перифрази вживаються з глузливим відтінком, пор.: *Скільки тобі ще треба, князю джунглів Європи, аби розбудити твою національну гідність...* (Є. Дудар) – йдеться про экс-президента України В. Януковича. Іронічно-саркастичний відтінок передається через поєднання лексем

князь, під якою автор розуміє В. Януковича та *джунглі* у значенні України, яка є складовим компонентом перифрази. Загальновідомо, що князь – спадковий титул в аристократичному середовищі, джунглі – непрохідні зарослі. Через додавання до *джунглів* топоніма *Європа* (у значенні країн Європейського Союзу) письменник зображує стан України за часів правління колишнього президента.

Емоційно-експресивний колорит мовотворчості сучасних авторів створюється за допомогою транслітерації з російської та англійської мов. Пор.: *Менше з тим, її все одно Бальзаковская Жениціна захавала. Можливо, від заздрості* (І. Карпа) – йдеться про жінку віком від 30 до 40 років. Або: – *Ой, ну й холодно ж, правда? – довірливо звертаюся до служивого Большой Дорогі* (І. Карпа) – йдеться про працівника ДАІ. Заважимо, що транслітеровані російськомовні елементи подаються у фіксації вимови і не мають нічого спільного із суржиком. Трапляються й англомовні елементи, пор.: *Біг Бразер уже ледь не тріскає від почуття власної значущості й цивілізованості своєї країни* (І. Карпа) – йдеться про Росію. *У момент найвищого мого прозріння двері кабінету розчахнулися й на порозі нагло постав мен-ін-блек* (Ю. Іздрік) – йдеться про працівника спецслужби. Транслітерація передає жартівливо-іронічні характеристики, легкий гумор, добродушний сміх над діями та поведінкою художніх персонажів.

Яскравим засобом експресивізації є чужомовні елементи. О. Дегтярьова підкреслює, що експресивність є невід’ємною і характерною рисою вкраплень, оскільки виникає вже із зіткнення мовних площин, незалежно від їх наповнення [2, 76]. Емоційно-оцінний відтінок дошкульної насмішки передається через уживання у збереженій в оригінальній графіці англомовної одиниці *Sugar Daddy*, пор.: *Кому ж ти тепер танцюєш, Сінто? Зрештою, здогадуюся, кому. Певно, знову своєму Sugar Daddy* (І. Карпа) – йдеться про багатого шанувальника поважного віку. Автор із відвертою зневагою глузує над дівчиною, яка має стосунки зі старим заможним чоловіком.

Негативна конотація реалізується через використання стилістично зниженої лексики, зокрема, жаргону, пор.: *...давай лягати спати, поки пацани у рясі Елвіса не затягнули* (І. Карпа) – йдеться про священників. Експресію перифрази передає жаргонізм *пацан*, що надає зображуваним персонажам іронічно-зневажливого

відтінку. Уживання жаргону вмотивоване, незважаючи на те, що у традиційній лінгвістиці використання таких форм має негативну оцінку. Постмодерністська художня проза засвідчує образне використання жаргону з метою віддзеркалення та передачі негативних явищ суспільного життя.

Колоритний стилістичний ефект створюється за допомогою використання сучасними авторами перифраз-евфемізмів, поява яких зумовлена психологічно-мовними чинниками. Вони пом'якшують непристойні чи недоречні асоціації, які викликають зображувані письменниками-постмодерністами явища навколишньої дійсності та є яскравим стилістичним засобом ошляхетнення художньої мови. З огляду на це у мовотворчості прозаїків ХХІ ст. ми виокремлюємо **евфемістичну функцію** перифраз, яка пов'язана насамперед з естетизацією художньої мови.

А. Галайчук підкреслює, що в основі евфемізації здебільшого лежать наслідки архаїчних мовних «табу», тобто заборон користуватися прямою номінацією певних предметів і явищ, як-от: хвороб, мертвих, вплив суспільства на людину тощо [1, 232], де евфемізми використовуються замість висловів із негативнооцінним компонентом. Пор.: – *Ти не падатимеш, синку?* – *мама аж встала з ліжка.* – *Мо', чорна болезня приступає, то приляж* (В. Лис) – йдеться про епілепсію. Або: – *Шо, твоя тьолка? <...> – У неї в голові зозулька живе. Все ніби добре-добре, а раз на годину мусить прокукати. Вкидаєшся?* (Л. Дереш) – ідеться про жінку із психічним розладом. Посиленню стилістичного ефекту сприяє використання молодіжних жаргонних форм *тьолка*, *вкидаєшся*, які мають характеристику фамільярності та надають знижено-грубуватого відтінку.

Художній текст набуває експресивності через використання евфемістичних перифразів, пов'язаних із табуйованим явищем смерті. Поряд із традиційними формами (*чорна бабушенція*, *кістлява з косою*, *стара карга*, *кістлява свашка*), які вживають сучасні автори на позначення цього поняття, трапляються випадки ошляхетнення цього явища, пор.: *Дорога дівчинко! Пишу тобі, знаючи, що ми вже не побачимося. Стара сухорлява сива леді постукала в мої двері й просить йти за собою* (В. Лис). Ошляхетнення смерті здійснюється через «надання» їй аристократичного титулу.

Сучасні письменники активно використовують фразеологізми, які виконують функцію евфемістичних перифраз, пор.: *У компанії Вітас міг безкінечно довго й нудно прискіпуватися до людини, поки не діставав по морді. Повлячи в долоню кров з рота, посміхався страшними зубами й обіцяв кривднику показати, де **еті зимують*** (Л. Дереш). Заміна компонента «еті» на «раки» відбулася з метою посилення емоційно-оцінного ефекту для позначення персонажа, який обіцяє помститися.

Виразний стилістичний відтінок мають перифрази-евфемізми, які вживаються на позначення поняття «померти». Реалізація їхнього емоційно-оцінного навантаження залежить від ситуації, в якій перебуває зображуваний персонаж. Особливо колоритними є евфемістичні перифрази, які входять до складу усталених одиниць, пор.: *...стрий гівнюк ніяк **не відкине копита** і продовжує тероризувати Гемонарха* (О. Жупанський); *У новинах показували... В Америці дядько один «Віагри» **наївся. Коньки відкинув**...* (Л. Дашвар). Експресивне забарвлення евфемістичних перифраз посилюється через уживання просторічної лексики і набуває зневажливо-жартівливого характеру. А. Коваль влучно підкреслює, що стилістична амплітуда просторічної лексики досить широка і коливається від іронічно-жартівливого забарвлення до створення соціально-негативної характеристики персонажа художнього твору [4, 86]. Вживання просторіч в одному контексті із евфемістичними перифразами сприяє їхній жартівливій тональності, пор.: *...його матінці лікарі сказали: «Усе, тьотю, **складайте ласті**»* (Л. Дашвар). А. Коваль зазначає, що найвизначнішою ознакою просторіч є насамперед їх знижена експресія [5, 99]. Розмовно-просторічні форми допомагають увиразнити різко негативне оцінне забарвлення перифраз-евфемізмів, пор.: *Крутелик запитує, чого мовчу <...>, каже, що мене згноїть, що завтра я сам звідси звалю, а якщо не звалю, **в ліс вивезуть*** (А. Дністровий).

І. Кобилянський зазначає, що у перифразі розкривається світосприйняття не тільки автора, а й читача, їх оцінка об'єктивної дійсності. У ній виявляється прагнення мовців до максимально образного, емоційного, барвистого викладу думки [5, 52]. З огляду на це ми виокремлюємо **художньо-естетичну функцію** перифрази, яка є важливим елементом створення експресії художніх текстів сучасних

письменників. А. Ткаченко підкреслює: «Естетична зарядженість художнього тексту витворює «силове поле», в якому «намагнічуються» навіть стилістично нейтральні, документальні чи будь-які інші елементи. Це «намагнічування» відбувається завдяки широкому образному звучанню твору, підтексту, практично невичерпним асоціативним зв'язкам тощо» [6, 13].

За допомогою художньо-естетичної функції сучасні автори по-особливому розкривають сутність зображуваних явищ навколишньої дійсності. Так, наприклад, перифразові номінації передають захоплення від витворів людського розуму та рук, пор.: *Небесна поверхня розколювалась, як порцеляна, і, впевнено йдучи на посадку, вгори, над стриженими головами механіків, гордо пролітав <...> кукурудзяник-убивця, гордість радянської авіації* (С. Жадан) – йдеться про літак АН-2; *Жінка з гідністю розпаковує свій клунок, обережно витягує з нього «м'яке золото», енергійно трясє* (І. Роздобудько) – йдеться про шубу. Однак перифрази, які виражають захоплення, сучасними авторами вживаються також із негативною емоційно-оцінною маркованістю, пор.: *...я несподівано зрозумів, що мені начхати на цю коліску мистецтв* (І. Роздобудько). Негативна оцінка перифрази *коліска мистецтв*, що вживається на позначення Парижа, реалізовується через зацікавленість художнього персонажа чимось іншим, важливішим для нього.

Перифрази у мовотворчості сучасних письменників також мають викривальний характер, пор.: *За столиками сиділи <...>, бізнесмени з-під темної зірки і їхні стильні курви...* (Ю. Винничук) – йдеться про кримінальні елементи.

Нейтральну конотацію мають перифрази, які характеризують самовіддану працю представників важливих, важких професій, пор.: *люди у синіх халатах запаковують його у поліетиленовий мішок і виносять на сходи* (І. Роздобудько) – прибиральники; *Ці дітки для будь-якої людини в погонах – велика здобич...* (І. Потаніна) – працівники правоохоронних органів.

Художньо-естетична функція перифраз реалізовується шляхом возвеличення художніх персонажів, пор.: *– Мамо, мені страшно... Із двору – гуде. А мамка – й не мамка зовсім. Жанна д'Арк. Ув очах – метал* (Л. Дашвар). Образ матері порівнюється з національною героїнею Франції. Подібно до того як Жанна д'Арк, очоливши французькі війська, захищала французький народ від англійського

панування наприкінці Сторічної війни, так і героїня художнього твору з материнською самовідданістю стає на захист своєї дитини.

У творчості сучасних письменників перифразові номінації виконують **етикетну функцію**, основною стилістичною метою якої є «затемнення або прикриття непривабливих явищ дійсності» [3, 125]. Так, деякі сучасні письменники намагаються оминати негативні сторони життя суспільства, зокрема, проституції, п'янства, делікатних моментів людського існування, негативних емоційних станів. Пор.: *Їхні пропозиції практично нічим не змінилися з часів В. Берроуза: «Милу дівчинку не бажаєте, мастере?»*... (Ю. Винничук) – йдеться про повію; *Її шкіра зраджує у ній великого друга нікотину* (Л. Дереш) – йдеться про жінку-курця; – *А чого «мадам Ку-ку»? – У неї в голові зозулька живе* (Л. Дашвар) – йдеться про жінку у стані божевілля. Використання сучасними авторами перифраз в етикетній функції сприяє благозвучності художньої мови.

Отже, у мовотворчості сучасних прозаїків перифрази виконують різноманітні функції, оскільки сфера їх застосування багатообразна та різнопланова. Перифразові номінації не тільки є описовими назвами об'єктів, а й містять у собі імпліцитні смисли, оцінку та емоційне ставлення до позначуваного.

Література:

1. Галайчук А. Ю. Художні евфемізми та проблеми їх відтворення у перекладі / А. Ю. Галайчук // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 46 (1). – С. 231-239.
2. Дегтярьова І.О. Стилістичний потенціал чужомовних елементів у постмодерністській художній мові / Дегтярьова І.О. // Східнослов'янська філологія: зб. наук. праць. – Горлівка: Видавництво ГПДІМ, 2005. – Вип. 6. – С. 70-77.
3. Донской В.Ф. О табу и эвфемизмах // Проблемы стилистики, лексикографии и фразеологии. – Иркутск: Иркутский педагогический институт, 1976. – С. 119-127.
4. Коваль А.П. Культура української мови. – К.: Наукова думка, 1964. – 192 с.
5. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови. – К.: Вища школа, 1987. – 349 с.

6. Кобилянський І. Ю. Перифраза як засіб емоційно-образного висловлення думки / І. Ю. Кобилянський // Українська мова і література в школі. – 1986. – № 1. – С. 51–55.
7. Мінкова О. Перифрази як образно-переносні вторинні номінації / О. Мінкова // Українознавчий альманах. – 2012. – Вип. 9. – С. 161-166.
8. Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства). – К.: Правда Ярославичів, 1998. – 448 с.